

LEREN VAN EER OP SCHOLEN

**EEN ONDERZOEK NAAR
VROEGSIGNALEN VAN
EERGERELATEERD GEWELD**

SAMENVATTING

LEREN VAN EER OP SCHOLEN

**EEN ONDERZOEK NAAR
VROEGSIGNALEN VAN
EERGERELATEERD GEWELD**

SAMENVATTING

In opdracht van

Albeda College te Rotterdam

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt met subsidie van
het Ministerie van VROM / Wonen, Wijken en Integratie

Omslag

Paul Roos, Roos Communicatie

Binnenwerk

Marcel Grotens, Advies- en Onderzoeksgroep Beke

Kuppens, J., Cornelissens, A. en Ferwerda, H.

Leren van eer op scholen

Een onderzoek naar vroegsignalen van
eengerelateerd geweld

Samenvatting

© Advies- en Onderzoeksgroep Beke, Arnhem, 2008

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.

No part of this publication may be reproduced in any form by print, photo print or other means without written permission from the authors.

Samenvatting

Naast problemen als huiselijk geweld en schuldenproblematiek kan eengerelateerd geweld het leven van jongeren sterk beïnvloeden. De meeste jongeren zullen deze problemen niet naast zich neer kunnen leggen, maar deze juist met zich meedragen in het openbare leven. De signalen die jongeren daarbij kunnen afgeven bij problemen kunnen een belangrijke eerste stap zijn richting een vroegtijdige aanpak van de problemen. Het gaat er dan wel om, dat de signalen door professionals worden herkend.

Eén van de plaatsen waar professionals een belangrijke rol kunnen spelen bij het herkennen van signalen voor problemen is de school. Als leerlingen (non-)verbaal aangeven dat er problemen zijn, kunnen de zogenaamde vroegsignaleerders (alle schoolprofessionals, dus van de schoonmaker tot de directeur) de leerlingen doorverwijzen naar collega's die verstand van de specifieke problematiek hebben.

Het kabinet heeft onderkend dat scholen een cruciale rol kunnen vervullen bij het herkennen van signalen voor eengerelateerd geweld. Onder eengerelateerd geweld wordt, volgens de in 2005 opgestelde werkdefinitie (Ferwerda en Van Leiden, 2005), het volgende verstaan: elke vorm van geestelijk of lichamelijk geweld gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in een reactie op een (dreiging van) schending van de eer van een man of vrouw en daarmee van zijn of haar familie waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te raken.

Twee ROC's, het Albeda College uit Rotterdam en het ROC van Twente uit de regio Twente, hebben deze kabinetswens opgepakt door het scholenproject 'Omgaan met eengerelateerd geweld in en om de school' op te zetten. Een onderdeel van dit project is een onderzoek naar de signalen van erekwesties bij leerlingen.

Advies- en Onderzoeksgroep Beke heeft dit onderzoek uitgevoerd. Daarbij staan de volgende vier onderzoeksvragen centraal:

- wat zijn mogelijke vroegsignalen op basis van casussen en registratiesystemen?
- door wie worden de signalen van eengerelateerd geweld in de scholen waargenomen?
- hoe is met de zaken omgegaan en welke knelpunten en successen hebben zich daarbij voorgedaan?
- wat is de invloed van de werking van zorgstructuren en andere lokale partners hierbij?

Voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen zijn bij beide ROC's in totaal 38 casus waarin eengerelateerde kwesties bij leerlingen spelen, geanalyseerd. Daarvoor zijn vragenlijsten uitgezet bij (tweedelijns)begeleiders, de persoon die de eerste signalen opvangt (de zogenaamde vroegsignaleerder) en de leerling zelf.

De casussen

In 34 van de 38 casussen gaat het om vrouwelijke leerlingen. De landen van herkomst van leerlingen zijn hoofdzakelijk Turkije (13 casussen), Marokko (8 casussen) en Pakistan (5 casussen). In 28 casussen gaat het om een heimelijke of niet-geaccepteerde vriend(in) en in 15 zaken is (ook) sprake van (dreigende) uithuwelijking. Leerlingen worden regelmatig bedreigd (in 10 casussen) of onderworpen aan psychisch geweld (in 15 casussen), vaak gepleegd door familieleden. In 8 casussen loopt de kwestie dermate uit de hand, dat de leerling (tijdelijk) elders gaat wonen.

De signalen

Bij vroegsignalering gaat het erom dat afgegeven signalen door anderen ontvangen en herkend worden. De eerste essentiële stap is dat leerlingen signalen afgeven. Een tweede, minstens zo belangrijke, stap is dat deze signalen vroegtijdig opgemerkt worden door anderen - in dit verband de schoolprofessionals. De volgende signalen worden door de leerling afgegeven en door de vroegsignaleerder herkend:

<i>Omschrijving</i>	<i>L/V</i>	<i>Omschrijving</i>	<i>L/V</i>
Psychische klachten		Gedragsskenmerken	
Concentratieproblemen	L/V	Agressief	L/V
Niet goed voor zichzelf opkomen	L/V	Woede-uitbarstingen	L/V
Negatief zelfbeeld	L/V	Brutaal	L/V
Neiging tot zelfmoord	L/V	Zelfbeschadigend gedrag	L/V
Schuld- en schaamtegevoelens	L/V	Verdedigend	L/V
Depressieve klachten	L/V	Wantrouwend	L/V
Angstaanvallen	L/V	Moeite met oogcontact	L/V
Machteloosheid	L/V	Schrikachtig, schuw	L/V
Ingehouden woede	L/V	Vlakke emoties	L/V
		Overbezorgd	L/V
Schoolgerelateerde kenmerken		Onverschillig	L/V
Slechte cijfers halen	L/V	Hyperactief	L
Veel verzuimen	L/V	Lacherig	L
Afspraken niet nakomen	L/V	Stil/teruggetrokken	L
Niet betrokken bij lessen	V	Confronterend/uitdagend doen	V
Geen huiswerk maken	V	Discussiëren over cultuur/geloof	V
Geen moeite doen om te presteren	V	Stil/teruggetrokken	V
		Neerbuigend/hautain doen	V
Lichamelijke kenmerken		Bang om op vakantie te gaan	V
Angstklachten	L/V		
Spanningsklachten	L/V	Situationele kenmerken	
Slapte	L/V	Geen geld hebben	L/V
Plotselinge uiterlijke verandering	L/V	Intensieve bewaking door familie	L/V
Tekenen van mishandeling	L/V	Sociaal isolement	L/V
Hyperventilatie/benauwd/flauwte	L	Veel geld/luxe goederen hebben	V
Slecht slapen	L	Veel afspraken buiten schooltijd maken	L
Lichamelijke verwaarlozing	V		
Bleek uiterlijk	V	L=signaal afgegeven door leerling	
In korte tijd veel afvallen	V	V=signaal opgepakt door vroegsignaleerder	

Als gekeken wordt naar de meestvoorkomende signalen, dan zijn het vooral schoolgerelateerde kenmerken zoals vaak absent zijn en slechte cijfers halen. Dit zijn ook de signalen die door de vroegsignaleerders relatief eenvoudig kunnen worden herkend. Verder komen concentratieproblemen en woede-uitbarstingen veelvuldig voor. Zoals de politie bij het bestuderen van dossiers werkt met 'rode vlaggen' voor mogelijke eorzaken (Janssen, 2008a), kunnen signalen bij leerlingen ook wijzen op eergerelateerde kwesties. Deze signalen kunnen niet exclusief worden toegewezen aan eorzaken; er kan bijvoorbeeld ook sprake zijn van huiselijk geweld. Nadat een (school) professional een signaal herkend heeft, is het belangrijk dat er duidelijkheid komt omtrent de ernst van het probleem. Pas dan kan een besluit vallen over eventuele doorverwijzing naar instanties. Daarbij is het belangrijk om alle schoolprofessionals, dus bijvoorbeeld ook conciërges en de beveiliging, te betrekken bij het herkennen van signalen.

Een typering van leerlingen

Na analyse van de casussen blijken leerlingen op twee door de onderzoekers geconstrueerde dimensies in te delen. De eerste betreft de mate waarin leerlingen naar de schoolprofessional open zijn over hun eergerelateerde kwestie. Het gaat dan om:

- *'zwijgers'*: met de grootste moeite wordt gemeld dat er een eergerelateerde kwestie speelt. In het geval het jongens zijn, is dit omdat eer bij hen een belangrijke rol bij speelt; jongens worden vaak geacht de hoeders van de familie te zijn en niet 'uit de school' te klappen. In een enkel geval weet de docent/mentor dan ook niet dat eer bij de problemen van de leerlingen speelt; dit komt regelmatig pas bij de begeleider naar voren
- *'inleiders'*: dit type leerling komt bij een docent/mentor of een begeleider terecht voor een andere kwestie. Al vrij snel blijkt dat eer een belangrijke rol in de problematiek speelt
- *'open boeken'*: dit zijn de leerlingen die direct aangeven waar het om draait. Zowel de mentoren/docenten als de begeleiders worden hiervoor direct benaderd. Vaak ligt het initiatief bij de leerling zelf om te komen met de eergerelateerde kwestie

De tweede dimensie is de mate waarin eer onderdeel vormt van de algehele problematiek waar een leerling mee te maken heeft. Dit resulteert in de volgende typering:

- *'sneeuwballen'*: een eerkwestie is bij deze leerlingen slechts een deel van de problematiek. Eer kan de initiator zijn voor veel meer problemen thuis, maar ook de katalysator die al bestaande problemen nog eens versterkt. De problemen worden naarmate de tijd verstrijkt dus almaar groter. Het betreft vaak de leerlingen die worden doorverwezen naar meerdere instanties (bijvoorbeeld politie en psycholoog) en waar regelmatig noodscenario's en crisisopvang voor geregeld wordt.
- *'fantasten'*: op basis van de dossierinformatie kunnen we niet uitsluiten dat een klein deel van de leerlingen een eergerelateerde kwestie verzint danwel aandikt om mogelijk andere zaken gedaan te krijgen van de schoolprofessionals. In dat geval ligt er enigszins lichte problematiek aan het contact tussen leerling en schoolprofessional ten grondslag, bijvoorbeeld schulden, huisvestingsproblemen of andere

zaken. Dit wil niet zeggen dat er totaal geen issue is, maar geregeld blijken juist deze leerlingen na een aantal contactmomenten af te haken bij de begeleider. Ook kan het voorkomen dat de eerkwestie wordt gebruikt om thuis voor elkaar te krijgen dat de ouders de vriend(in) van de leerling accepteren. Dit alles neemt niet weg dat de signalen oprecht bedoeld kunnen zijn, maar ze hebben niet direct betrekking op een eengerelateerde kwestie.

- *'eendimensionalen'*: de eengerelateerde kwestie is het enige probleem waar de leerling voor staat. Afhankelijk van de ernst van de kwestie kunnen verschillende scenario's worden uitgewerkt door de schoolprofessionals.

Als begeleiders weten met welk type leerling ze te maken hebben, kan meer zekerheid ontstaan of een leerling wel alle problematiek naar voren brengt. Deze typering vereist verschillende kwaliteiten van zowel schoolprofessionals als de ketenpartners die voor de aanpak verantwoordelijk zijn.

Het doorverwijzen na het afgeven en oppakken van een signaal

De vroegsignaleerder speelt een cruciale rol als het gaat om het inzetten van vervolgacties nadat een afgegeven signaal van een leerling is herkend. Soms blijken docenten en mentoren moeite te hebben met het aansluiten bij de specifieke eerproblematiek, hoewel hun bewustwording op dit terrein lijkt toe te nemen. Nadat een leerling is doorverwezen naar een (tweedelijns)begeleider, zijn er verschillende acties mogelijk, maar in ieder geval worden er oriënterende gesprekken gevoerd om het probleem in kaart te brengen. Vervolgens hangt het van de specifieke situatie af om te bepalen wat er voor de leerling in kwestie nodig is. Dit kan afhangen van de acute nood die er heerst (moet er bijvoorbeeld politie of noodopvang worden ingeschakeld?), maar ook van het scenario op langere termijn (is bijvoorbeeld specifieke informatie van een expert over eengerelateerde kwesties vereist?). Ook worden steeds meer andere ketenpartners bij de aanpak ingeschakeld, zoals Bureau Jeugdzorg en het Kernteam Eengerelateerd Geweld (KEG) in Rotterdam en zijn er initiatieven genomen om de Zorg Advies Teams meer bij de aanpak van eengerelateerde kwesties te betrekken. Het is wenselijk dat docenten en tweedelijnsbegeleiders bij de eerste vermoedens en signalen van eengerelateerd geweld (instanties zoals) het KEG inschakelen door de casus aan te melden bij het Advies en Steunpunt Huiselijk Geweld (ASHG). Zij kunnen dan via het ASHG ondersteuning krijgen bij het in beeld brengen van de casus (inclusief het bespreekbaar maken van zorgen en signalen) en het inschakelen van materiedeskundigen. Bij concrete indicatoren van eengerelateerd geweld worden de benodigde interventies vervolgens integraal geregisseerd via het ASHG.

Een aandachtspunt is het voortijdig beëindigen van het contact tussen de leerling en zijn of haar begeleider. Hoewel de meeste leerlingen tevreden zijn over de hulp die op school geboden wordt, vallen enkele leerlingen buiten de boot. Dit komt doordat zij verhuizen of niet meer naar school mogen, maar ook omdat de schoolleiding leerlingen van school stuurt vanwege te veel absentie. Door de geheimhoudingsplicht kan een begeleider de leiding echter niet inlichten over de specifieke problemen bij de leerling. Inmiddels is op beide ROC's voorzien in een geheimhoudingsprotocol.

De registratie op eengerelateerde kwesties

Bij het Albeda College en het ROC van Twente zijn sinds 2008 de eerste aanzetten gegeven tot registratie van eengerelateerde kwesties. Vooral nog dient naar een aantal aandachtspunten rond deze registratie nog gekeken te worden, welke weergegeven worden in het volgende vijfphasenmodel:

- Fase 1: als start dient er kritisch te worden gekeken naar de vroegsignaleringslijsten die op het Albeda College en het ROC van Twente in omloop zijn. Deze lijsten dienen op begrijpelijkheid voor zowel de vroegsignaleerders als de leerlingen te worden gecontroleerd.
- Fase 2: binnen de registratie een zo breed mogelijk systeem opstellen van signalen. Deze kunnen worden ingedeeld in clusters. Via keuzemenu's moeten alle aanwezige signalen aangevinkt kunnen worden. Daarbij moet de mogelijkheid bestaan om signalen die nieuw zijn in een open veld toe te voegen.
- Fase 3: de (clusters van) signalen die uit dit onderzoek naar voren komen, kunnen gelden als basis voor de deskundigheidsbevordering.
- Fase 4: na verloop van tijd, bijvoorbeeld twee jaar, moeten de signalen opnieuw geïkt worden. Dit kan op basis van de registratie en de dossiers die de begeleiders hebben aangelegd. Belangrijke vragen zijn dan: wat is het totaalbeeld aan signalen die de registratie en de dossiers opleveren? En zijn deze signalen in de bestaande clusters in te delen?
- Fase 5: de heranalyse uit fase 4 vormt vervolgens het uitgangspunt voor een aanpassing van de aanpak van eengerelateerde kwesties op scholen.

Enkele aandachtspunten die uit het onderzoek naar voren komen

- De dossiervorming kan beter worden ingebed in de werkwijze van tweedelijnsbegeleiders.
- Het Kernteam Eengerelateerd Geweld kan in Rotterdam frequenter worden geconsulteerd.
- De Zorg Advies Teams worden nog weinig betrokken bij de aanpak van eengerelateerde kwesties.
- De Rotterdamse meldcode wordt nog niet onderschreven en toegepast.
- Het niet komen opdagen op afspraken door leerlingen vergt extra alertheid van tweedelijnsbegeleiders: kan er mogelijk sprake van een eengerelateerde kwestie of een ander probleem?
- De samenwerking met Bureau jeugdzorg kan verbeterd worden.
- Door verzuimproblemen kan het voorkomen dat een leerling van school wordt gestuurd terwijl de tweedelijnsbegeleider de redenen van het verzuim kent.
- De expertise bij vroegsignaleerders en begeleiders kan verbeterd worden.
- Er is nog geen sprake van een zorgstructuur bij de aanpak van eengerelateerd geweld. Hoewel de aanpak van eengerelateerde kwesties is gebaat bij 'korte lijnen', verdient het opbouwen van de zorgstructuur de nodige aandacht.

Enkele aanbevelingen die uit dit onderzoek naar voren komen

Het onderzoek resulteert in enkele aanbevelingen om de vroegsignalering op scholen te optimaliseren. Puntsgewijs zijn dat de volgende:

- Onder het motto: 'het maakt niet uit wie een signaal oppakt, zolang het maar gebeurt' moet een bewustwordings- en signaleringstraject worden opgestart. Dit moet bij voorkeur breed onder alle schoolprofessionals worden uitgevoerd. Daaraan gekoppeld is het van belang dat de kwaliteit van de registratie verbeterd wordt, dus op dit terrein dient deskundigheidsbevordering plaats te vinden.
- Ook als leerlingen tussentijds uit beeld raken, moet gemonitord worden hoe het met de leerling gaat. In eerste instantie ligt hier een taak voor de (tweedelijns) begeleider, maar als deze het contact verliest, dient een ketenpartner, zoals het KEG of jeugdzorg dit op te pakken. Een leerlingdossier moet in dergelijke gevallen nog niet gesloten worden. De tweedelijnsbegeleiders dienen in ieder geval een geheimhoudingsprotocol op te stellen, ook als het gaat om inzet voor 24-uurs achtervang en vakantievervanging.
- Het overdragen van leerlingen van de ene begeleider naar een andere moet zoveel mogelijk worden voorkomen, aangezien de opgebouwde vertrouwensband hierdoor (tijdelijk) beïnvloed kan worden.
- Het vergroten van expertise rond eengerelateerde kwesties moet structureel worden ingebed in een opleidingsprogramma, zowel op scholen als in de opleiding voor tweedelijnsbegeleiders. Hierbij is niet alleen kennis, maar ook een open houding en juiste manier van informatievergaring en vraagstelling richting leerlingen van belang.
- De samenwerking met ketenpartners in de zorg- en veiligheidsstructuur kan nog optimaler. Weliswaar zijn er al veel initiatieven op beide ROC's genomen, maar voor structurele samenwerking tussen partners kan mogelijk gebruik gemaakt worden van de al bestaande ketenverbanden voor huiselijk geweld. Sowieso heeft een integraal beleid op verschillende veiligheidsaspecten de voorkeur boven afzonderlijke trajecten.
- Omdat veel signalen niet exclusief zullen zijn voor eengerelateerde kwesties wordt gepleit voor herhaalde aandacht voor signalen in informatiefolders (voor beroepskrachten), media en informatiemiddagen.
- Het integreren van een module eengerelateerd geweld in de HBO-opleidingen voor nieuwe tweedelijnsbegeleiders dient te worden overwogen.
- Er moet meer worden aanhaakt bij expertisecentra. Het Landelijk Expertise Centrum Eengerelateerd Geweld in politieregio Haaglanden en Movisie zijn hiervan goede voorbeelden. Ook kan gedacht worden aan het inschakelen van eengerelateerd geweldexperts.
- De huiselijk geweldprofessionals kunnen hun specialisme uitbreiden richting eengerelateerd geweld.
- Het is van belang dat de meldcode wordt nageleefd, mede omdat dit in de toekomst door de ministers van Jeugd en Gezin, VWS en Justitie verplicht wordt gesteld.

Leren van eer op scholen.

Een onderzoek naar vroegsignalen van eengerelateerd geweld

Beroepskrachten op school kunnen een belangrijke rol spelen bij het herkennen van signalen die jongeren afgeven wanneer zij thuis problemen hebben. Deze problemen kunnen uiteenlopend van oorsprong zijn. Huiselijk geweld, maar ook eengerelateerd geweld zijn hiervan voorbeelden.

Het rapport 'Leren van eer op scholen' beschrijft de door 38 jongeren afgegeven signalen naar aanleiding van een eengerelateerde kwestie. De 38 casussen geven een beeld van welke signalen dit kunnen zijn en hoe er op school op deze signalen is gereageerd.

Als er sprake is van een eengerelateerde kwestie bij een jongere is het van belang dat de afgegeven signalen voortvarend worden opgepakt. Daarvoor kunnen allerlei beroepskrachten op school een rol spelen, van tweedelijnsbegeleiders en docenten tot portiers/conciërges.

Vervolgens is het belangrijk dat de op school verzamelde informatie kan worden doorgezet naar hulpverlening en andere organisaties. Op die manier vormen scholen een belangrijke schakel in de aanpak van eengerelateerd geweld en leveren alle beroepskrachten op school een bijdrage aan het voorkomen van schooluitval en escalatie van eengerelateerd geweld. Dit rapport biedt scholen, maar ook de ketenpartners daaromheen, handvatten voor een sluitende aanpak van eengerelateerd geweld.

